

Собуцький М. А., д-р філол. н., професор, завідувач кафедри культурології, Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

Темпоральний модус фантазування соцреалізму

Із психоаналітичної точки зору існують три базові фантазми, що їм відповідають три темпоральні модуси: «Надто рано!» (фільми жахів, що апелюють до стану допубертатної латентної сексуальності), «Вчасно!» (порнографія), та «Надто пізно!» – мелодрама.

На тлі цього дуже своєрідним і потужним модусом фантазування виглядає (пізній) соцреалізм. І не «надто рано», і не «запізно», й не «вчасно» – а «завчасно і завжди невчасно».

Загалом, соцреалістичний модус фантазування перетягує (уявне) майбутнє в теперішнє. Ми начебто вже опиняємось у здійсненій утопії тут і тепер. Завчасно. І, начебто, утопія має тягнути у світле майбуття.

Карл Манхейм у своїй канонічній праці 1929 р. пов'язував ідеологію з хибною свідомістю панівних верств суспільства, спрямованою у минуле, а утопію – з відсутнім у реальності образом світу, спрямованим у майбутнє й притаманним свідомості верств гноблених, що заперечують наявний порядок речей.

Але ж утопія може бути консервативною (втеча від змін), ретроградною або ж реакційною (повернення до «кращих часів»), прогресистською у різних версіях (ліберальній та егалітарній). Можливі й комбінації всього зазначеного. «Утопія може сполучати найбільш суперечливі подробиці, анітрохи не збентежуючи своїх шанувальників... якщо її елементи подобаються, то саме тому, що їх запозичено або в легенд, або у приємних сторін сучасності». Це – Жорж Сорель, автор концепції соціального міфу. Утопія таки справді тягне назад у майбутнє – те, яке уявили хтось колись чомусь для чогось, але якого ніколи не буде.

Тому й варто висунути парадоксальну тезу: соцреалізм – зворотний виверт мелодраматичної темпоральності (надто пізно для минулого – надто рано для майбутнього), якому легко було з нею наново зростися по смерті Сталіна.

Мелодрама – один із найбільш реалістичних жанрів, якщо дозволено буде вважати реалізмом експлікування типових фантазмів в усій їхній невибагливості.

Реалістичність будь-якого модусу фантазування пропорційна тому, чи відповідає він колективним фантазмам даної культури в даний час. Якщо американська культура доби класичного Голівуду фантазувала у модусі «надто пізно» (для возз'єднання родини, для сексуальних стосунків і т.п.), то відповідний спосіб наративізації даної фантазії у мистецтві є цілком реалістичним. Якщо культура сталінського СРСР фантазувала у модусі «надто рано» (для сексуальних стосунків, для родинної ідилії), але при цьому створювала ілюзію парадоксальної присутності тут і тепер того, для чого іще надто рано – відповідні форми творчості є її, як не дивно, реалізмом. Але не «реальним» у Лаканівському сенсі.

«Реальне»: в умовах «Великого терору» – страх кожного перед тим, чи не заберуть тебе назавтра, перетворюється на інфантильну вдячність владі й особисто «батькові народів» за кожен прожитий (ним подарований) день, коли тебе не забрали, а забрали сусіда. «Дякуємо рідному Сталіну, котрий породив нас для нового щасливого життя». Це – з «Падіння Берліну» М. Чіаурелі (1950), з його першої частини, де дія відбувається у довоєнний час. Породив. Людина, настільки залежна від Великого Іншого, не здатна на іншу темпоральність, ніж бути завжди новонародженим. Кожен день як найперший і останній.

Після 1953 р. буде дещо не так. Надмірність, надлишковість ексцесивного виробництва періоду перших п'ятирічок, споживання виробництва, споживання майбутнього соціалізму у вигляді продукції соцреалізму, змінилися помірним біополітичним аналогом соціальної держави. Фантазматичний доступ до реальності від цього змінився якраз із модусу «завчасно» на компромісний «Завчасно і завжди невчасно», що добре засвідчують фільми 1950-х рр.

Сорока К. С., студентка магістерської програми «Культурологія», Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

Кіра Муратова в (пост)радянській кінокритиці: створення генія

Кінокритика та аналіз кіно – це особливі жанри письма про кінематограф, які мають свої прийоми та правила. У доповіді буде зроблено спробу проаналізувати звичні засоби, які викорис-